

احیاگر میراث

(یادنامه استاد عبدالله نورانی)

به اهتمام دکتر احد فرامرز قراملی و همکاری ستاد کاکایی

خانه کتاب

آبان ماه ۱۳۹۱

سرشناسه: فرامرز قراملکی، احد، ۱۳۴۰
 عنوان و نام پدیدآور: احیاگر میراث: (یادنامه استاد عبدالله نورانی) به اهتمام احد فرامرز قراملکی، و
 همکاری مستانه کاکایی.
 مشخصات نشر: تهران: خانه کتاب، ۱۳۹۱
 مشخصات ظاهری: ۶۴۰ ص
 شابک: ۶-۰۹۳-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸-۱۹۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 موضوع: نورانی، عبدالله، ۱۳۰۸-۱۳۹۰- یادنامه‌ها
 موضوع: مقاله‌های فارسی- قرن ۱۴
 شناسه افزوده: کاکایی، مستانه، ۱۳۵۷
 رده‌بندی شنگره: ۴۱۲۹۱ ف ۸۵ / BBR ۱۴۸۸
 رده‌بندی دیوید: ۱۸۹/۱
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۴۸۱۲

۳۳۳

عنوان کتاب: احیاگر میراث (یادنامه استاد عبدالله نورانی)

به اهتمام دکتر احد فرامرز قراملکی و همکاری مستانه کاکایی

ناشر: خانه کتاب

نوبت چاپ: اول، آبان، ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۹۰۰۰ تومان

شابک: ۶-۰۹۳-۲۲۲-۶۰۰-۹۷۸

لیتوگرافی، چاپ و سحافی: چاپ سروش

نشانی: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان فلسطین و صای جنوبی، شماره ۱۰۸۰
 خانه کتاب، کدپستی: ۱۳۱۷۵، تلفن بخش توزیع: ۸۸۳۴۲۹۸۵، دورنگار: ۶۶۴۱۵۳۶۰

دغدغه‌های نورانی

فیلسوف مسلمان کسی است که هم از دانش‌های عقلی (معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی) بهره‌وافر داشته باشد و هم دیدگان جان رو به سوی جهان برین بگشاید. چراکه تنها با دو بال عقل و عشق است که می‌توان بر بلندای حقایق به پرواز درآمد؛ زمان و مکان را درنوردید و نظاره‌گر پدیده‌های اصیل شد بدون تهمل ناب، دچار گرداب توهمات خواهیم شد و بی‌تهدیب نفس، از حلاوت شهود دانسته‌ها محروم خواهیم بود. کسی که از هر دو موهبت بهره‌مند است، حکیم است و یا به تعبیر سهروردی «حکیم متأله». اما دستیابی به این هر دو گوهر سهل نیست. زین رو در هر دوره، حکیمان مثاله انگشت‌شمارند؛ و چون نادرند و متفاوت از انسانهای معمول که نه از قوت عقلانی کامیابند و نه از صفای دل، غریب‌اند و مهجور. کردار و گفتارشان گاه نامأنوس است و شگفت؛ و هر که در مسیر آنها گام نهد، به هر اندازه پیش رود، به همان اندازه غریب‌تر و نامأنوس‌تر خواهد بود.

استاد شیخ عبدالله نورانی از این جمله بود. اهل فن او را بخوبی می‌شناختند. حتا در میان برخی از پژوهشگران خارجی حوزه فلسفه اسلامی نام آشنا بود و گاه به ملاقاتش می‌آمدند، ولی در میان عوام و حتا دانشجویان جوان گمنام و ناآشنا بود. او را در حد یک روحانی ساده می‌انگاشتند. بویژه که ظاهری بسیار بسیار ساده داشت. نه وسیله نقلیه شخصی داشت، نه حتا کیفی برای حمل وسایل شخصی. پیاده می‌رفت و کتابهایش را در کیسه‌ای پارچه‌ای با خود می‌برد. از مؤسسات و ناشران، کتاب هدیه نمی‌گرفت، امانت می‌برد و پس از مطالعه باز می‌گرداند. نمونه بارز تواضع و فروتنی و صراحت بیان بود.

آشنایی نگارنده با ایشان نخست از طریق آثارشان بود. در اوایل دهه شصت بود که کتاب جام جهان‌نما به دستم رسید. ترجمه‌ای فارسی از التحصیل بهمنیار به کوشش شیخ عبدالله

نورانی. بی هیچ عنوان تشریفی چون: استاد، آیت الله، دکتر و... بعدها بتدریج این نام با انتشار آثار فایده دیگری چون *تلخیص المحصل* برایم بارها و بارها تکرار شد. شخصیتی که امکان پژوهش بر اندیشه‌ها و آموزه‌های فلسفی و کلامی بزرگانی چون ابن سینا و خواجه نصیرالدین طوسی را برایم به ارمغان آورده بود. خیلی مشتاق بودم که این پژوهشگر نام آشنا، زبردست را که گمان می‌کردم جوان باشد از نزدیک ببینم. تا اینکه توفیق رفیق شد. اولین ملاقات حضوری به سال ۱۳۷۴ باز می‌گردد که در دفتر نشر میراث مکتوب به دعوت جناب آقای دکتر اکبر ایرانی مشغول به کار بودم. استاد تصحیح و بازخوانی کتاب *مرآة الاکوان* را در دست داشتند. اندک اندک این ارتباط مدت یافت. حتا زمانی که با مراکز دیگر همکاری داشتم، لافل ماهی یک بار به محل کار تشریف می‌آوردند و ضمن بازگویی خاطرات خود و بیان نکته‌های فراوان علمی، تاریخی و اخلاقی، با شوق زاید الوصفی در باب کارهای در دست تصحیح و آرزوهای خود در این حوزه سخن می‌گفتند و متواضعانه به مشورت در باب چگونگی و تقدم و تأخر آماده سازی آثار برای تصحیح و چاپ و چاره جویی برای رفع موانع موجود در باب بازخوانی و ویرایش نسخ خطی و ایجاد شوق و اشتیاق به این مهم در میان پژوهشگران جوان می‌پرداختند. خوشبختانه این دیدارها تا آخرین روزهای حیات پر بارشان ادامه داشت. هر بار دستنوشته‌های خود که بازنویسی یکی از متون مهم فلسفی بود را به همراه می‌آوردند و ساعت‌ها با قرائت آنها، زیرکانه و غیرمستقیم شاگرد بروری می‌کردند؛ گرچه این اواخر برخی از فرموده هایشان برای بعضی تکراری می‌نمود، اما آنچه مهم بود، اصرار و پافشاری و ذوق سرشار ایشان در زمینه احیای نسخ خطی آثار فلسفی بازمانده از پیشینیان بود که هر پژوهشگر جوانی را به شگفت و شوق می‌آورد.

در یکی از این ملاقاتها خاطره ای را با حلاوت هرچه تمام این گونه نقل کردند: «چه در زمان تحصیل و چه در زمان تدریس کتاب *رسائل* شیخ انصاری - *مرآة الاصول* - که از مهمترین متون آموزش دانش اصول به شمار می‌آید و سالها هزاران طلبه علوم دینی با آن سرو کار دارد، در این اندیشه بودم که به جای آن چاپ ملال آور، نمونه‌ای شکیل، چشم نواز و درخور یک کتاب درسی با این اهمیت به زیور طبع بیاریم و این خیل عظیم طلاب و اساتید را از رنج مطالعه آن برهانم. به هر حال پس از سالها توفیق رفیق شد و توانستم با یافتن نسخه های معتبر کتاب *رسائل* را با حروفی درشت و صفحه‌آرایی زیبا منتشر کنم به گونه‌ای که حتا

اساتید سالخورده را به وجد می‌آورد. اندکی از این کار نگذشته بود که روزی شخصی به نمایندگی حضرت امام خمینی (ره) به منزل ما تشریف آوردند و ضمن ابراز خرسندی ایشان، هدیه‌ای را مرحمت فرمودند. خستگی آن چند سال از تنم بیرون رفت. دریافتم همواره چشمان تیزبینی هست که به این مقوله‌ها توجه جدی دارد.»

استاد نورانی از یک بنیه و توان علمی خوبی برخوردار بود. در دانشهایی چون: ادبیات فارسی، ادبیات عرب، فقه و اصول، حدیث، تفسیر، عرفان، فلسفه و کلام از محضر اساتید بنام خوشه‌ها برچیده و در مرتبه بالایی از دانش و آگاهی قرارداشت. با بزرگان حوزه و دانشگاه و برخی از روشنفکران و نویسندگان معاصر انس و الفتی خاص داشت و همین او را به گنجینه‌ای از آگاهیهای تاریخی و علمی مبدل کرده بود. جدای از تمامی ویژگیهای این استاد الهی بویژه ساده زیستی و اعراض از دنیا دوستی. آنچه وی را از اقوان متمایز می‌ساخت و باعث شده بود، وعظ و منبر و خطبه و تدریس در حوزه‌های علمیه را رها کند و به تدریس در دانشگاه و از همه مهمتر پژوهش و بازنویسی متون برجای مانده از پیشینیان بپردازد، درد دین و دین مداری و تیزبینی او در باب شناخت خلاهای معرفت دینی در دنیای معاصر بود.

او که می‌توانست خطیبی چیره دست باشد، با با نگارش و تألیف آثار در رشد توسعه معارف دینی بکوشد، همچون بزرگانی چون علامه شعرانی و سید جلال آشتیانی و ... وادی دیر آشنای غریب و مهجور تصحیح متون را برگزید که نه نانی برایش داشت و نه نام!! زیرا بخوبی دریافته بود که در دوران معاصر یکی از مهمترین مشکلات جامعه ما گسست با پیشینه طلایی و فرهنگ و تمدن ایران اسلامی و نیز در اختیار نداشتن منابع اصل و معتبر معرفتی برجای مانده از دانشمندان پیشین است. از این رو به این مهم پرداخت و تا آخرین لحظات عمر پر بارش از دست و پنجه نرم کردن با نسخه‌های خطی دست برنداشت.

اهل نسخه بازیهای متعارف - به عبارت دیگر تصحیح انتقادی - نبود، گرچه آن بازی نیز در جای خود و از منظری دیگر نیکو و ضروری است. پس از آنکه به این نتیجه می‌رسید که تصحیح اثری ضرورت دارد، به بررسی نسخه‌های موجود می‌پرداخت و از میان آنها معتبرترین‌ها را انتخاب می‌کرد و با تسلطی که داشت با استناد به همان دست نوشت به بهترین شکل ممکن آن را تصحیح می‌کرد. در این مسیر حرص و ولعی سیری نشدنی و شوق و اشتیاقی وصف ناپذیر داشت. زیرا از یک سو در برابر خود هزارها متن چاپ نشده از مفاخر و نوآوری چون ابن سینا، سهرودی، خواجه نصیرالدین طوسی و... را می‌دید و از سوی دیگر

رکود و بی اشتیاقی و بی توجهی پژوهشگران به بازخوانی نسخ خطی را!!

بی شک محققان حوزه‌های کلام و فلسفه اسلامی در دوران حاضر وامدار تلاشهای خالصانه بزرگانی چون او می‌باشند که گوهر وجودی خویش بر سرِ امر خطیر و دشوار احیای متون صرف کردند.

امید آنکه دغدغه‌های این استاد نورانی جامعه عمل بپوشد و در این وانفسای تجدید در علوم انسانی به فراموشی سپرده نشود. مقوله مهمی که همدلی و عزم اساتید این فن در حوزه و دانشگاه برای انتقال تجربیات عملی و آموزش بازخوانی و متن پژوهی و نیز حمایت‌های مادی و معنوی مسئولان و دست‌اندرکاران و ناشران برجسته را می‌طلبد. در آن صورت است که آرزوی این اندیشمندان به فعلیت خواهد رسید و ما شاهد آن خواهیم بود که آثار دانشمندان مسلمان در اختیار پژوهشگران مستعد و پویا قرار خواهد گرفت و به وجود پیشینه طلایی خود بیش از پیش خواهیم بالید.

آنچه پیش روی شما قرار دارد، مجموعه مقالاتی است که به پاسداشت تلاشهای علمی این استاد گرانمایه به همت یکی از همکاران صاحب فکر ایشان، دکتر احد فرامرز قراملکی و با همکاری گروهی از اندیشمندان و اساتید فراهم آمده است. امید آنکه مورد قبول ارباب معرفت قرار گیرد و گامی در راه معرفی آن زنده یاد به نسل جوان معاصر به شمار آید.

در پایان از محضر تمامی کسانی که در به فعلیت رسیدن این اثر فاخر سهیم بوده اند، بویژه جناب آقای دکتر قراملکی که نظارت علمی و فراهم آوری این مجموعه را بر عهده داشتند و جناب آقای شجاعی صائین، مدیر عامل محترم مؤسسه خانه کتاب که با چابک اثر موافقت کردند و نیز همکاران واحد انتشارات قدردانی می‌نمایم.

شاهد رحمت پروردگار غنی

علی اوجیبی

۱۳۹۱/۸/۲۳

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
	فصل اول: منش نورانی
۳۱	نورانی روحانی / دکتر مهدی محقق
۳۷	چگونه می‌توان نورانی شد؟ / دکتر احمد بهشتی
۴۱	عالم ربانی استاد عبدالله نورانی / دکتر منصور پهلوان
۶۱	دکتر جمیل نورانی / دکتر مهدوی دامغانی
۶۷	شروط خواندن فلسفه / دکتر حکیمی
۷۷	به یاد استاد نورانی / دکتر انوار
۸۱	استاد عبدالله نورانی (ره) آینه بندگی خدا / دکتر سیدرضا مؤدب
۹۳	گمشده شیخ عبدالله نورانی / دکتر قراملکی
۱۰۷	تعدیل‌المعیار و اهمیت نشر آن / دکتر برخورداری
۱۱۵	یادی از استاد نورانی / دکتر سید حسن افتخارزاده
۱۱۹	گزارشی کوتاه از فعالیت استاد نورانی در مسجد کنی / دکتر رضائیان
	فصل دوم: پژوهش‌هایی به افتخار نورانی
۱۲۵	منش استادی از دریچه‌ی چشم شوکانی / محمد حسین ساکت
۱۳۷	تحلیل رویکرد حدیثی ادهم خلخالی در رسائل فارسی اخلاقی و عرفانی / دکتر مجید معارف
۱۵۳	اعتبار توثیقات رجالی متقدم و متأخر شیعه در بازخوانی دو رویکرد متفاوت / دکتر فقهی زاده
۱۷۱	بررسی تطبیقی - انتقادی دو شرح کوتاه بر «حدیث حقیقت» منسوب به امیرالمؤمنین (ع) / دکتر هدایتی
۲۰۷	تأثیر محیط جغرافیایی بر اخلاق از نگاه جاحظ از دکتر زینه عرفت‌پور
۲۳۵	توبه و صبر به مثابه دو روش فراچنگ آوردن سعادت از منظر غزالی از دکتر خادمی
۲۵۷	زهد در اخلاق اسلامی از دکتر کوچانی
۲۷۱	مقالات منطوق
۲۸۷	منطق‌های چندارزشی از دکتر فراهانی
۳۱۵	چیستی و ساختار کلام نوین اسلامی از دکتر خسروپناه
۳۲۹	مسئله شر و راه‌حل‌های آن از دکتر محمدحسن قدردان قراملکی
۳۷۱	مناشئاسی اوصاف الهی در اندیشه علامه حلی از دکتر حسن عباسی حسین‌آبادی

بررسی انتقادی تبیین عقلانی غیاث‌الدین منصور دشتکی از معاد جسمانی از دکتر صلواتی ۳۸۷
 این‌سینا و توجیه معاد جسمانی از دکتر نادیا مفتونی ۴۰۱

فصل سوم: تصحیح به افتخار نورانی

تعلیقۀ علی شرح الحکمة الاشراق از استاد منوچهر صدوقی سها ۴۱۹
 رسالۀ تمهیدات از دکتر علی اوجبی ۴۶۹
 تصحیح «رسالۀ ای در عدالت» اثر جلال‌الدین محمدبن اسعد دوانی از دکتر سحر کاوندی ۵۱۹
 رسالۀ اشتراک وجود یا اثبات واجب از دکتر محسن جاهد ۵۴۵
 مثنوی «مواهب‌نامه از دکتر نظری توکلی ۵۵۹
 قانون العصمة و برهان الحکمة از دکتر طیبہ عارف‌نیا ۶۰۱
 رسالۀ فی تحقیق الدلالات قطب‌الدین رازی از دکتر قربانی ۶۱۹

www.ketaboo.ir

مقدمه

حمد و سپاس خدای مهربان را سزااست که در آستانه سالگرد رحلت الگوی زهد و معرفت، استاد شیخ عبدالله نورانی (۱۳۰۸-۱۳۹۰) توفیق تقدیم این دفتر را به یاد و گرامیداشت آن مرحوم نصیमान کرد. آن استاد فقد دوستدار زهد و گمنامی بود و عاشق اهل بیت عصمت و طهارت (ع)، یکتاپرست بود و از نام و مقام گریزان. او عزت را در عزلت و گمنامی یافته بود. این سخن شاعر معاصر کرمانشاهی زبان حال او بود:

نام من در زمره نامداران گو مباش بر سر آواج سرگردان چه تصویری مرا؟
خامه قدرت به نامم برگ و آزاد می نوشت ای اسیران از این گرامی تر چه تقدیری مرا؟
این دفتر در سه بخش سامان یافته است: یک، شرح احوال، آثار و ابعاد شخصیتی استاد نورانی؛ دو، مقاله های علمی به افتخار و یاد او؛ سه تصحیح چند رساله دست نویس به یاد احیاء او. بخش چهارمی نیز تدارک دیده شده بود ترجمه چند مقاله انگلیسی، این بخش و نیز پیوستی که گزارش پایان نامه ها و رساله هایی که استاد نورانی آنها را هدایت کرده اند به صلاحدید ناشر همنشین این مجموعه نشدند. در این مقدمه به گزارش کوتاه از بخش ها و مقاله ها بسنده می کنم.

بخش نخست به بحث از منزلت علمی، خصوصیات اخلاقی، جایگاه حرفه ای و معرفی آثار استاد نورانی اختصاص دارد. از هر فرهیخته ای که گمان می رفت سالیانی با استاد نورانی همراهی کرده است، به زبان مولوی التماس می کرد.

از برای حق صحبت سالها بازگو حالی از آن خوشحال ها
تا زمین و آسمان خندان شود عقل و روح و دیده صدچندان شود

به دو سبب بخت با من یار شد: شخصیت دوست‌داشتنی و نورانی استاد فقید و کرامت و بخشندگی همراهان و دوستان آن یار سفرکرده. شخصیت‌های علمی و استادان و پیش‌کسوت دانشمندانی چون مهدی محقق، احمد بهشتی، منصور پهلوان، محمدرضا حکیمی، عبدالله انوار، سیدرضا مؤدب، مجید معارف، منوچهر صدوقی‌سها و دیگر پژوهشگران فرزانه درخواست این بنده اجابت و برای ارج‌نامه استاد مقاله‌ای تدوین فرمودند. خداوند برای آنان اجر و پاداش نیکو فرماید. جای مقاله‌ای از احمد مهدوی دامغانی خالی بود و من از دست‌یابی به جناب ایشان محروم بودم. اکبر ایرانی، این دانشمند دانش‌گستر که در احیاء میراث مکتوب و گرامیداشت و منزلت علمی استادان این مرزوبوم حق بزرگی بر فرهنگ معاصر ما دارد، مقاله‌ای از ایشان را در گزارش میراث مکتوب (اسفند ۱۳۹۰) آوردند و ما افتخار چاپ مجدد آنرا در این دفتر دادیم.

بخش نخست شامل خوانده مقاله می‌شود:

استاد مهدی محقق، رئیس انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران و نشر و ترویج جهانی میراث پشتیبان از پرکارترین و مولف‌ترین دانشمندان معاصر ایرانی است. فعالیت‌های طاقت‌فرسای او، هم در مرکز مطالعات اسلامی و هم در انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، بخشی از میراث معرفتی دانشمندان مسلمان را احیاء و برای جهانیان عرضه کرد. وی در همین دو مرکز علمی، استاد نورانی را درست در امری که تخصص، علاقه و تجربه داشت به همکاری فراخواند و از ایشان به‌جدا حمایت کرد. مقایسه دو گونه به کار گرفتن استاد در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران و دو مؤسسه‌ای که محقق ریاست آنها را برعهده داشت، اهمیت تدبیر و فراست محقق را نشان می‌دهد.

مقاله‌ای که مهدی محقق به این دفتر ارائه کرده‌اند، در اصل در ماهنامه گزارش میراث (اسفند ۱۳۹۰) منتشر شده است. این مقاله با گزارش بخشی از حمایت‌ها و دوستی‌ها، زهد تلاش و اخلاص نورانی را در احیاء میراث مکتوب ترسیم می‌کنند.

مقاله دوم از استاد دکتر احمد بهشتی، رئیس دانشگاه قم است. دکتر بهشتی استاد فلسفه دانشگاه تهران و استاد خارج و فقه حوزه علمیه قم، به سبب مدیریت گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه تهران و نیز به سبب داشتن دفتر کار مشترک با استاد نورانی، نکته‌ها و خاطرات فراوان از ایشان دادند. مقاله آیت‌الله بهشتی با تحلیلی از بیان ابن‌سینا در تالیف دو گونه زهد و عبادت آغاز می‌شود و براساس الگوی شیخ‌الرئیس در *نمط العارفین*

اشارات به درنگ در ابعاد اخلاقی و دین‌داری استاد نورانی می‌پردازد. مسئله در این مقاله جستجو در شیوه‌ای است که بتوان شخصیت‌هایی چون استاد نورانی را الگو قرار داد و مانند آنان زیست.

زندگی‌نامه علمی استاد نورانی و بیان تحصیلات و گزارش آثار در مقاله سوم به قلم استاد دکتر پهلوان آمده است. منصور پهلوان در دو رشته ادبیات فارسی و علوم قرآن و حدیث، دانشنامه دکتري دارد و استاد علوم و قرآن در دانشگاه تهران و نهج البلاغه پژوه است. صراحت در نقد علمی و تواضع در برابر پیش‌کسوتان دو خصلت مهم اوست. در این مقاله گزارش از استادان نورانی در حوزه علمیه مشهد و نیز گزارش کار و سالنامه آثار استاد نورانی را می‌خوانید. دکتر پهلوان علاوه بر تدوین این مقاله، در ترغیب استادان و همکاران این مجموعه نیز برنگارنده منت دارد.

استاد دکتر احمد مهدوی دامغانی، استاذزاده و دوست قدیمی نورانی است. ایشان در مقاله چهارم با زبان شیوا، بیان مؤثر و صمیمی خاطرات خوانندگی را از نورانی بیان می‌کند. مهم‌ترین خصلت اخلاقی که در ذکر جمیل نورانی یاد می‌شود، زهد و دنیاگریزی، تواضع و قروتن او در برابر استادان است. شیخ عبدالله نورانی (ره) در حوزه علمیه مشهد از بزرگانی چون شیخ مجتبی قزوینی (درگذشت ۱۳۴۶) خوشه‌های معرفت و اخلاق چیده است و ادبیات را هم نزد ادیب نیشابوری آموخته است. مشترک بودن این دو امر بین نورانی و استاد محمدرضا حکیمی بهانه‌ای بود که در طلب مقاله‌ای از حکیمی باشم. فراتر از این دو امر، آن دو در بسیاری از عناصر ایمانی، اخلاقی چون ارادت به اهل بیت (ع) زهد و ظلم ستیزی مشترک‌اند. در نگاه من استاد حکیمی و نیز استاد سیدان، از جهت تاریخ فلسفه اهمیت دارند. حکمت متعالیه ملاصدرا پس از صدواندی پس از وفات وی رواج و شهرت یافت و به تدریج به گفتار فلسفی حاکم تبدیل شد و در دو سده اخیر به وسیله استادان چیره‌دستی چون آقا علی نوری، مدرس زنوزی، ملاهادی سبزواری به صورت سنت فلسفی حاکم درآمد و بدایت و نهایت حکمت در بسط و بازسازی حکمت متعالیه صدرایی منحصر شد. فضایی یکنواخت «قال ملاصدرا و نعم مقال» بر جریان بیش‌و کم تکراری محافل فلسفی از هرگونه نقد بنیادی مصون ماند و این برای رشد و خلاقیت اندیشه فلسفی البته زیان‌بار است. حکیمی و سیدان چالش‌هایی را مطرح کردند که مواجهه علمی و نه برخورد احساسی و هیجانی با آنها حیات تازه‌ای را برای رشد فلسفه به

ارمغان می‌آورد و مروری بر ادبیات معاصر اسلامی و تأمل در نقد و چالش‌های این دو استاد صدق مدعا را نشان می‌دهد. من از هر دو استاد مقاله درخواست کردم. استاد سیدان علی‌رغم اینکه علاقه نشان داد، در عمل فرصت نیافت؛ ولی استاد حکیمی به وساطت حاج آقا دین‌پرو، رئیس محترم بنیاد نهج‌البلاغه و اهتمام دکتر پهلوان مقاله‌ای را در شروط فلسفه خواندن ارائه کردند. غالب استادان فلسفه در سنت تحصیل فلسفه بر شروط خواندن فلسفه تأکید داشتند؛ اما امروزه فلسفه اسلامی، همانند فلسفه غرب، رشته دانشگاهی است. و دانش‌آموخته دبیرستان با انتخاب آن در آزمون سراسری (کنکور) به تحصیل آن مشغول می‌شوند. نامشروط بودن تحصیل فلسفه و احاطه نکردن شایستگی‌ها و توان لازم آثار زیان‌باری را نه تنها بر عقاید دین فرد، بلکه بر رشد فلسفه نیز به بار می‌آورد. خانم دکتر مفتونی^۱ استادیار گروه فلسفه و حکمت اسلامی می‌گوید: «در نخستین دیدار با استاد نورانی، اولین جمله ایشان این بود: در روزگار ما در انتخاب طلبه خیلی دقت می‌شد و هر کسی را به تحصیل فلسفه راه نمی‌دادند؛ اما امروزه هر کس فلسفه می‌خواند، در مقاله‌اش بر اختلاف فیلسوفان تأکید می‌کند و از آن نتایجی می‌گیرد که محل مناقشه است. مناقشاتی را یادداشت کردم که به توصیه دکتر پهلوان از آوردن آنها خودداری کردم.

استاد عبدالله انوار، همراه و همکار نورانی افتخار همنشینی مقاله کوتاه خود را نصیب این مجموعه کرده‌اند. انوار کتاب‌شناس احیاگر میراث مکتوب و مورخ نکته‌سنج علم در تمدن اسلامی است و دایره‌المعارفی ستار و بخشنده. این مقاله را یاد کرد از استاد نورانی آغاز می‌شود. تحلیل و مذاقه دو جمله معروف «اذا مات العالم تلم فی الاسلام ثلثة لاسوها شیء»، بیان اهمیت نشر فرائد الاصول (رسائل) شیخ مرتضی انصاری (ره) به اهتمام شیخ عبدالله نورانی و تأمل در تمایز دو گونه گزاره کلی نزد شیخ انصاری مباحث این مقاله کوتاه هستند. مقاله هفتم به قلم استاد دکتر سیدرضا مؤدب، استاد علوم و قرآن و حدیث و معارف پژوهشی دانشگاه قم با همکاری آقای کامران اویسی تدوین شده است. اهمیت علم الهی در آموزه‌های اسلامی و تحلیل اوصاف بندگان خدا در قرآن مقدمه‌ای برای تحلیل ابعاد شخصیتی استاد نورانی است. مؤدب از نخستین کسانی است که با تواضع و کریمانه درخواست نگارنده را قرین اجابت فرمودند.

مقاله هشتم به طرح این مسئله می‌پردازد که چرا نورانی تربیت شده در فضای تفکیکی به فلسفه اشتغال می‌ورزد، عضو گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه می‌گردد و به احیای منابع فلسفی در سنت سنی و صدرایی می‌پردازد. نگارنده این سطور، در مقاله هشتم براساس تفسیر فلسفه در الگوی «فلسفه به مثابه منش زندگی» پیر هادو به این مسئله پاسخ می‌دهد.

مقاله نهم به قلم دکتر برخورداری، استادیار گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه تهران از اهمیت نشر رساله تعذیل المعیار فی نقد تنزیل الاسرار به اهتمام استاد عبدالله نورانی بحث می‌کند. جایگاه تاریخی رساله تنزیل الافکار ابهری و اهمیت نقد خواجه طوسی بر آن در تاریخ منطق در تمدن اسلامی از مباحث این مقاله‌اند.

مقاله دهم را دکتر سیدحسین افتخارزاده در بیان منزلت اخلاقی و علمی استاد نورانی استادان و تحصیل وی در حوزه علمیه مشهد تدوین کرده است. فرجامین مقاله این بخش گزارش کوتاهی از فعالیت استاد نورانی در مسجد کتی حسین‌آباد (لویزان) به قلم یکی از فعالان این مسجد، اسماعیل رضائیان است. از استاد دکتر علی رضائیان تحلیلی از فعالیت محراب و منبر استاد نورانی را تقاضا کرده بودم ایشان هرچند با گشاده‌رویی اجابت فرمودند؛ اما در نهایت این امر را به یکی از بستگان خود واگذاشتند.

بخش دوم مقاله‌هایی علمی که محققان از جمله آنها را به افتخار استاد نورانی به این مجموعه تقدیم کرده‌اند. موضوع مقاله‌ها در زمینه‌های مورد علاقه و فعالیت استاد نورانی در چهار دانش حدیث‌شناسی اخلاق، منطق و کلام است.

نخستین مقاله این بخش، منش استادی از دریچه چشم شوکانی است که دکتر محمدحسین ساکت، مستشار پیشین دیوان عالی کشور، وکیل دادگستری، مترجم و پژوهشگر در زمینه حقوق و اسلام‌شناسی، آنرا تألیف نمودند. این مقاله در مورد آئین یادگیری است. دومین مقاله تحلیل رویکرد حدیثی ادهم خلخالی در رسائل فارسی اخلاقی و عرفانی است. استاد نورانی با انتشار رسائل فارسی ادهم خلخالی در نشان دادن میراث مکتوب سده یازدهم در علم اخلاق نقش مهمی ایفا کرد، استاد مجید معارف، استاد علوم قرآن و حدیث دانشگاه تهران بنده را با بزرگواری همیشگی خود نواخت و این مقاله تحلیلی و مفید را انگاشت. اولین پژوهشگری که درخواست بنده را با کرامت اجابت فرمود، دکتر عبدالهادی فقهی‌زاده، دانشیار علوم و قرآن و حدیث دانشگاه تهران است. دکتر فقهی‌زاده مقاله اعتبار توثیقات رجالی متقدم و متأخر شیعه در بازخوانی دو رویکرد متفاوت را با همکاری زهرا عماداله یاری تدوین فرمود. این مقاله نیز

مانند سایر مقاله‌ها جهت‌گیری پژوهش دارد. مقاله سوم این بخش بررسی تطبیقی - انتقادی دو شرح کوتاه بر حدیث حقیقت منسوب به امیرالمؤمنین (ع) دکتر علیرضا هدایی عضو هیئت علمی گروه فقه و مبانی حقوق دانشگاه تهران است. دکتر هدایی، با رویکرد تحلیلی - انتقادی شرح ملاعبدالله زنوزی (درگذشت ۱۲۵۷) مقایسه کرده است را با مولی عبدالرزاق کاشانی (درگذشت ۷۳۰) مقایسه کرده و به نقد محتوایی و درایه‌ای شرح ملا عبدالله زنوزی پرداخته است.

سه مقاله هم در موضوع اخلاق که مورد عنایت خاص استاد نورانی بود، در بخش دوم آمده است؛ خانم دکتر سیمین عرفت‌پور، عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (ع)، تأثیر محیط جغرافیایی بر اخلاق را در نظریه اخلاقی جاحظ تحلیل کرده است. دکتر عین‌الله خادمی، استاد دانشگاه شهید رجایی که غالباً در نظریه‌های دانشمندان اسلامی در سعادت پژوهش می‌کند، مقاله توبه و صبر به مثابه نورش فراخنگ آوردن سعادت از منظر غزالی را تدوین کرده است. فرجامین مقاله اخلاقی از آن دکتر قاسم‌علی کوچنایی، دانشیار گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه تهران، در تحلیل زهد بر اخلاق اسلامی است. مهم‌ترین ویژگی شخصیتی استاد نورانی، زهد ستودنی او بوده است.

دو مقاله مهم در علم منطق زینت‌بخش این مجموعه است. دکتر امیرحسین فراهانی، عضو هیئت علمی دانشکده صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، به درخواست بنده، منطق‌های چندارزشی را تدوین کرده است. تاکنون کاربرد منطق‌های چندارزشی به مدیریت علوم و صنایع محدود بوده است؛ اما این منطق در علوم انسانی نیز با ویژه علم اخلاق نیز می‌تواند کاربرد داشته باشد. دکتر غلامرضا ذکیانی، دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی دیدگاه فخر رازی و خواجه طوسی را در مسئله انکار بدیهیات بررسی می‌کند. استاد نورانی تلخیص المحصل را که نقد طوسی بر المحصل رازی است در سال ۱۳۵۹ منتشر کرد. علی‌رغم اهمیت این اثر، کمتر به تحلیل و نقد و داوری درباره آن پرداخته شده است.

استاد نورانی به مسائل کلامی و احیاء میراث مکتوب در این رشته نیز علاقه داشت. نخستین مقاله کلامی، چپستی و ساختار کلام نوین اسلامی است که دانشمند متخلق حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر عبدالحسین خسروپناه آن را با رهیافت تحلیلی تدوین کرده است. مقاله دوم به بسط و تفصیل از معضله شر - که از کهن‌ترین مسائل کلامی است - اختصاص دارد. این مقاله را هم معلمی ارجمند حجت‌الاسلام محمدحسین قدردان قراملکی،

دانشیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی تدوین فرموده‌اند. جناب قدردان قراملکی که به دلیل پسوند مشترکمان، گاهی بنده را با وی اشتباه می‌کنند و حسنات جنابشان را به حساب بنده می‌نهند، محقق پرکار و صاحب‌نظر در علم کلام است.

مقاله معناشناسی اوصاف الهی در اندیشه علامه حلی به قلم دکتر حسن عباسی حسین‌آبادی، عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور حسن‌آباد تهران با همکاری خانم مستانه کاکایی به یکی از مسائل مهم و ماندگار کلامی می‌پردازد.

استاد نورانی به احیاء مجموعه آثار غیاث‌الدین منصور دشتکی (۸۶۶-۹۴۹) علاقه داشت و مصنفات وی را در سال ۱۳۸۶ منتشر کرد. دکتر عبدالله صلواتی، عضو هیئت علمی دانشگاه شهید رجایی، نظر دشتکی در معاد جسمانی را نقادی کرده است. صلواتی منتقد و محقق پرکاری است و در زمان حیات استاد نورانی قرار بود ارج‌نامه‌ای به افتخار ایشان و به مناسبت تجلیل از وی به‌عنوان حامیان نسخ خطی تدوین کند و چون استاد نورانی با هرگونه تجلیل شدن مخالف بود، این ارج‌نامه هم تدوین نشد. دکتر صلواتی در امر تدوین ارج‌نامه بر بنده برتری تقدّم و سبق دارد. استاد نورانی هم پیشنهاد مهدی محقق را در بزرگداشت مفاخر فرهنگی و هم پیشنهاد کتابخانه مجلس را در تجلیل از حامیان نسخ خطی رد کرد و سرّ آن چیزی جز زهد و گمنامی و معطوف‌به ربوبیت بودن نیست. روشن شد.

یکی از آثار شیخ عبدالله نورانی نشر مبدأ و معاد ابن‌سینا است. قصد درازدامن و پرفراز و نشیب معاد جسمانی و دیدگاه بوعلی در همین اثر آمده است. خانم دکتر نادیه مفتونی، استادیار گروه فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه تهران به تجلیل انتقادی دیدگاه ابن‌سینا در معاد جسمانی می‌پردازد.

بخش سوم مجموعه حاضر تصحیح چند رساله مهم به افتخار استاد نورانی است. رساله نخست، تعلیقه علی شرح الحکمة الاشراق تألیف قطب‌الدین شیرازی و به‌اهتمام استاد منوچهر صدوقی‌سها است. رساله دوم، تمهیدات در کلام نوشته محمدبن احمد خواجه‌کی از دانشمندان سده‌های دهم و یازدهم است. این رساله با کوشش علی اوجبی با مقدمه محققانه‌ای آماده است. اوجبی محقق پرکار، مصحح کتاب‌شناس و اندیشمند نکته‌سنج است و علاوه بر تصحیح رساله یادشده، اصل تدوین این مجموعه مرهون همت، ترغیب و تشویق اوست.

سومین رساله اثر جلال‌الدین دوانی در عدالت است. نظریه عدالت هم در علم اخلاق و هم در سیاست از مبنایی‌ترین مباحث است. خانم دکتر سحر کاوندی، دانشیار دانشگاه زنجان

براساس سه دست‌نویس، این رساله را تصحیح و با مقدمه‌ای آن را برای مجموعه تقدیم فرموده است. رساله اشتراک وجود یا اثبات واجب از مولا رجبعلی تبریزی سومین رساله در این مجموعه است. مولا رجبعلی تبریزی در روزگار ملاصدرا از رایج‌ترین مکاتب فلسفی و دارای پیروان متصلی بوده است. دکتر محسن جاهد، عضو هیئت علمی دانشگاه زنجان، این رساله را براساس دو دست‌نویس و به شیوه انتقادی تصحیح آنرا با مقدمه‌ای کوتاه به مجموعه حاضر ارائه فرموده است.

پنجمین رساله مثنوی، مواهب‌نامه به سبک گلشن راز متضمن پانصد بیت نظم در عرفان نظری است.

این مثنوی در سال ۸۷۶ سروده شده است. دکتر سعید نظری توکلی، عضو هیئت علمی گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی آنرا بر اساس دو نسخه تصحیح کرده است. دکتر توکلی در فقه، سالگرد مرحوم میرزا علی فلسفی از فقهای عالی‌مقام حوزه علمیه مشهد و در فلسفه شاگرد استاد سیدجلال‌الدین است و در اخلاق حرفه‌ای فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی دارند.

ششمین رساله، *قانون العصمة* و *برهان الحکمة* نوشته میرزا عمادالدین محمدبن عبداللّه لافقی از اعلام قرن یازدهم هجری است. این رساله کوتاه به زبان عربی در دانش منطق است. خانم دکتر طیبه عارف‌نیا، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی، مصحح اثر پراچ رساله *اثبات عقل مفارق* و شروح آن، *قانون العصمة* را براساس دو دست‌نویس تصحیح کرده است.

فرجامین رساله *فی تحقیق الدلالات* از قطب‌الدین رازی استانی است. قطب‌الدین رازی شارح *مطالع الانوار* ارموی و شارح *شمسیه کاتبی* با رهیافت تاریخی و انتقادی، این رساله را سامان داده و غالباً به گزارش و نقد آراء ابن‌سینا، خونچی، کشی می‌پردازد. از مهم‌ترین مسائل این رساله مجوریت دلالت التزام است. بین این رساله و همین مبحث از شرح *مطالع* هخوانی‌هایی وجود دارد. این رساله را آقایان هاشم قربانی و سیدمصطفی موسوی اعظم، دانشجویان دوره دکتری فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه تهران بر اساس دو دست‌نویس تصحیح کرده‌اند.

غناي این مجموعه مرهون همکاری صمیمانه بسیاری از عزیزان است. استادانی که با ارائه مقاله بنده را نواختند و دوستانی که در تایپ، صفحه‌آرایی یاری کردند؛ به‌ویژه مساعدت سرکار خانم مستانه کاکایی و دوستانی که در خانه کتاب برای چاپ زیبایی این اثر از هیچ همکاری دریغ نکردند، به‌ویژه دانشمند کتاب‌شناس استاد علی اوجبی بر بنده منت نهادند. کامیابی و رستگاری برای همه آنان آرزومندم.